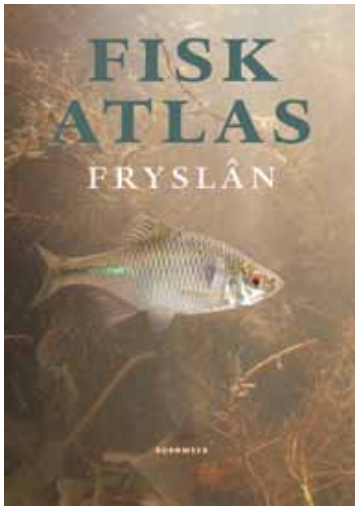

Fiskatlas Fryslân

John Melis

Met veel enthousiasme en inzet hebben leden van de Werkgroep VissenOnderzoek Friesland (WVOF) een groot kapitaal aan visdata verzameld voor het tot stand brengen van een Friese vissenatlas die voorjaar 2015 verschijnt. Hier wordt verslag gedaan van het traject dat ruim zeven jaar heeft geduurd. Een kijkje achter de schermen.

Kaft Fiskatlas Fryslân.

Twee leden (Teddy Dolstra & John Melis) van de Werkgroep VissenOnderzoek Friesland proberen met behulp van schepnetten vissen te vangen in de Brandemeer. (Foto: Jelle Hofstra)

Oprichting WVOF

In augustus 2007 is in Friesland de Werkgroep VissenOnderzoek Friesland (WVOF) gestart. De werkgroep is door het RAVON bestuur bevestigd en wordt gecoördineerd door John Melis.

De WVOF heeft drie doelstellingen:

- Het opbouwen en verzamelen van verspreidingsgegevens van alle vissoorten, die in Fryslân voorkomen.
- Het opbouwen van een enthousiaste vrijwilligersgroep om te schepnetvissen in de provincie Fryslân.
- Het maken van een Fiskatlas Fryslân.

Bij de totstandkoming van de Fiskatlas Fryslân is in de loop der jaren samengewerkt met Wetterskip Fryslân, Staatsbosbeheer, It Fryske Gea (IFG), de provincie Friesland, Adviesbureau Altenburg & Wymenga, Sportvisserij Friesland, Fryslân Griene en RAVON.

De ruim 20 actieve werkgroepleden gebruiken de schepnetmethode. Daarbij worden vanaf de kant, of uit het water, met een schepnet waterpartijen onderzocht. Gevangen dieren worden gedetermineerd, teruggezet en gerapporteerd. De laatste jaren is er ook geregeld met een zegen gevist en is ook het zaklampvissen geïntroduceerd.

Van start, de eerste fase 2007-2010

De eerste WVOF activiteit was het organiseren van een vissententoonstelling in 2007 te Gorredijk, met daarbij een doorlopende (onbemande) versie van de zoetwatervissencursus van RAVON. Tijdens de eerste excursie, gehouden 15 september 2007 in de Fennen te Gorredijk, zijn meteen al 17 soorten gevangen waaronder paling, bittervoorn, grote modderkruiper en kleine modderkruiper.

De wintermaanden zijn besteed aan planvorming en gesprekken met onder

andere terreinbeherende organisaties, te bemonteren gebieden zijn uitgekozen en betredingsvergunningen zijn geregeld. In februari 2008 heeft de WVOF diverse partijen voor een vissenatlasproject bij elkaar kunnen krijgen in het provinciehuis. Dit leidde tot enthousiasme, maar nog niet direct tot concrete plannen.

2008 is voor de werkgroep een succesvol en actief jaar. De werkgroep komt met 13 excursies de provincie uit en levert veel data in via Telmee.nl die in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFD) zijn opgenomen. Het biermpje wordt na zestien jaren herontdekt in de bovenloop van het riviertje de Linde ten zuiden van Oldeberkoop (Dolstra, 2008). En het landelijke jaarlijkse RAVON Vissenweekend is in 2008 in Friesland gehouden (Beijk, 2008) met ruim 45 deelnemers! Veel poldervissen werden in kaart gebracht zoals riviergrondel, baars, kolblei, blankvoorn en kleine modderkruiper.

Ook in 2009 blijft de werkgroep tweewekelijks het veld in gaan. De interesse verbreedt zich naar bijvangst zoals waterkevers, kreeften, libellen en (water)planten. Ook deze zijn ingevoerd in Telmee.nl. De RAVON basiscursus zoetwatervissen is wederom gegeven aan circa 50 belangstellenden. Een aantal leden van de werkgroep besluit een lang weekend op Ameland te gaan vissen. Het hele eiland is met schepnetten bemonsterd, wat resulteert in veel nieuwe inzichten in de visstand van het eiland. Er werden vooral veel hybrides gevangen van blankvoorn, rietvoorn en kolblei en in de eendenkooi werden karpers aangetroffen.

Voorjaar 2010 gingen de activiteiten weer van start en is door de werkgroep weer elke twee weken een nieuwe

locatie bezocht. Dit jaar is er ook een vissenkamp georganiseerd op Terschelling voor 20 deelnemers. Ondanks het slechte weer is Terschelling goed bemonsterd. Baars, drie- en tiendoornige stekelbaars en blankvoorn zijn goed in kaart gebracht, en de zonnebaars bleek inmiddels op het eiland te zijn uitgezet; een invasieve exoot die SBB Terschelling nu nog steeds probeert te bestrijden. Dit jaar komt ook de samenwerking met sportvissers op gang waarbij de vangsten in een leefnet bewaard worden om gezamenlijk te registreren.

Anno 2010, worden de doelstellingen behaald?

Eind 2010 is het tijd voor een evaluatie. Het eerste doel was het opbouwen van verspreidingskennis. Hier is hard aan gewerkt door de werkgroep. Een populatie grote modderkruipers bij Gorredijk is nauwlettend gevolgd hetgeen nieuwe inzichten oplevert. Er zijn soorten gevangen op locaties waar ze niet verwacht werden zoals een grote modderkruiper bij Sumar, een jonge bittervoorn bij Breezanddijk en een biermpje bij de Linde en de Tsjonger. Interessante waarnemingen van anderen die in de NDDFF zijn opgenomen worden steeds vaker doorgegeven aan de werkgroep. Het tweede doel was het opbouwen en opleiden van een enthousiaste groep vrijwilligers. Inmiddels zijn er niet alleen vele tientallen vrijwilligers actief of actief geweest binnen de werkgroep, er zijn zelfs diverse beroepsmatig actieve ecologen geënthousiasmeerd en geschoold door de werkgroep. Deze groep zorgt ervoor dat ook in natuurtoetsen en beleidsplannen meer aandacht en interesse is voor de bescherming van vissen. Het derde doel was het maken van een vissenatlas. Deze ambitieuze doelstelling lag anno 2010 nog volledig stil en het leek erop dat de atlas er niet (spoedig) zou komen. Tijdens de RAVON-dag van 2010 is de achterban van RAVON via de presentatie 'Vissenatlas Friesland - Succes met vallen, opstaan en weer doorgaan' op de hoogte gebracht (Melis, 2010).

Doorzettingsvermogen, de tweede fase 2011-2014

Het veldwerk gaat in 2011 vol enthousiasme door. Door de WVOF wordt de voor Friesland eerste marmergrondel aangetroffen bij de Makkumer Zegwaard (Melis, 2011). Dit leidt tot veel aandacht in de media. Er zijn viscursussen gegeven aan meer dan 40 "Van Hall"-leerlingen, met excursies die begeleid zijn door de WVOF. Via sponsoring is een zegennet gekocht. De zegen heeft een lengte van 10 meter met kuil met daarbij twee koppelbare keurnetten van 10 meter. De zegenvangsten leveren naast de schepnetwaarnemingen een waardevolle aanvulling op het beeld van de visstand.

In 2011 besluit Wetterskip Fryslân om het project "Fiskatlas Fryslân" te laten uitvoeren; een samenwerking tussen Adviesbureau Altenburg & Wymenga en Fryslân Griem. Dit eerste jaar voor de atlas is besteed aan de datacollectie. Behalve de door werkgroepleden verzamelde data zijn gegevens van particulieren, Waarneming.nl, Piscaria (Sportvisserij Nederland), beroepsvissers en ecologische adviesbureaus bij elkaar geharkt. En in maart 2012 is de "Werkatlas versie I" gepresenteerd (Melis, 2012).

Witte kilometerhokken

De WVOF gaat, met de Werkatlas als boodschappenlijstje, verder met het invullen van de informatiebehoefte. De witte kilometerhokken (hokken waar nog geen waarnemingen verzameld zijn) worden bezocht door de werkgroepleden.

Zomer 2013 ontstaat, in samenwerking met Sportvisserij Friesland, het initiatief de vangsten tijdens hengelsportwedstrijden op soort en maat te noteren ten behoeve van de vissenatlas. Ook de schepnetvelddagen gaan onvermoeid door. Eind 2013 is "Werkatlas versie II" gepresenteerd (Melis, 2013) met, voornamelijk dankzij de bijdrage van de WVOF, veel completere verspreidingskaarten. Met een aantal goede (soort)teksten erbij is dit een basis voor de Fiskatlas Fryslân. Na

Maarten van der Beek bekijkt een grote modderkruiper. Alle belangrijke gegevens zijn genoteerd en doorgegeven aan Telmee.nl. (Foto: Teddy Dolstra)

toezeggingen van Wetterskip Fryslân, de Waddenacademie, Sportvisserij Friesland en het Friese Meren Project komt er schot in het project Fiskatlas Fryslân. Het boek gaat er echt komen! Geduld en doorzettingsvermogen worden beloond.

In 2014 ontstaat er een sfeer van "de laatste loodjes" en "als we dit weekend gaan vissen kunnen de waarnemingen dan nog mee in de atlas?". Er zijn nog zoveel dingen te doen en locaties te bezoeken dat het een druk jaar is. De zwartbekgrondel blijkt het Friese binnendijkse water te hebben bereikt (zie kadertekst).

Er wordt op eigen initiatief door deelnemers nog extra geschept op locaties waar exoten kunnen zitten. Een telling van gevangen vissen bij een sportviswedstrijd bij Spannenburg bevestigt ook hier de zwartbekgrondels en levert zelfs een Pontische stroomgrondel op. De zegen wordt ingezet en levert extra visgegevens op. De puntjes zijn op de i gezet. Het databestand voor de Fiskatlas Fryslân is eind 2014 gesloten, voorjaar 2015 verschijnt de atlas.

Slotwoord

Voor de deelnemers is de WVOF een gezellige, vrolijke, leerzame en geweldige groep vrijwilligers die met respect voor elkaar, dieren, planten en

habitat onderzoek doet en de resultaten deelt. De atlas is voor velen van hen een mijlpaal. De WVOF kan erg trots zijn op het resultaat. De uitgave, begin 2015, van de Fiskatlas Fryslân betekent het behalen van het derde doel van de WVOF.

Een nieuw plan, namelijk het bestuderen van de intrek van de zwartbekgrondel en het effect daarvan op de rivierdonderpad, wordt al voorbereid. Ons primaire doel is natuurlijk gewoon de komende jaren twee- of vierwkelijks het veld in te gaan met schepnetten, de zegen en een goed humeur.

Summary

Hard work Frisian Fish Workgroup results in atlas

RAVON's Frisian Fish Workgroup was

set up in 2007 with three goals in mind: to know more about the distribution of fish in the province of Friesland, to train (new) workgroup volunteers and increase their knowledge about fish, and, last but not least, to produce a Frisian fish atlas in book form. Some seven years later, after many hours spent in the field, we are proud to conclude that all three goals have been achieved. In fact, the atlas will be presented in spring 2015. Now that the work for the atlas is finished, the volunteers of the Frisian Fish Workgroup are intending to follow the behaviour of the Round Goby (*Neogobius melanostomus*), an invader that arrived in Friesland in the spring of 2014. We will be monitoring its effect on populations of the native Bullhead (*Cottus perifretum*). The workgroup volunteers hope to collaborate with those who are practiced in monitoring this species.

Literatuur

- Beijk, J., 2008. RAVON Fiskje wykein 2008 (RAVON Vissenweekend 2008). Stichting RAVON, Nijmegen.
- Dolstra, T., 2008. Terug van weggeweest: het berrpje in Friesland. Nieuwsbrief verspreidingsonderzoek vissen, jaargang 2 (2), p.6. Stichting RAVON, Nijmegen.
- Kessel, N.J. van, J. Kranenbarg, M. Dorrenbosch, A. de

Bruin, L.A.J. Nagelkerke, G. Van der Velde & R.S.E.W. Leuven, 2013. Mitigatie van effecten van uitheemse grondels: kansen voor natuurvriendelijke oevers en uitgekende kunstwerken. Verslagen Milieukunde 436, Radboud Universiteit Nijmegen.

Kranenbarg, J., 2011. Zwartbekgrondel aangetroffen in poldergebied. Natuurbericht.nl, Wageningen.

Melis, J., 2010. Vissenatlas Friesland - Succes met vallen, opstaan en weer doorgaan. Samenvatting presentatie tijdens RAVON-dag 14 november 2010, Nijmegen.

Melis, J., 2011. Friese vissenwerkgroep vangt nieuwe vissoort: marmergrondel. Natuurbericht.nl 19 oktober 2011.

Melis, J., R. de Jong, M. Koopmans (red), 2012. Vissen in Fryslân, werkatlas, maart 2012, Wetterskip Fryslân, Altenburg & Wymenga, Fryslân Grien, Leeuwarden.

Melis, J., R. de Jong, M. Koopmans (red), 2013. Vissen in Fryslân, werkatlas II, verspreiding 1900-2012, Wetterskip Fryslân, Altenburg & Wymenga, Fryslân Grien, Leeuwarden.

Spikmans, F., 2013. Portret van exoot: de zwartbekgrondel. Schubben & slijm nummer 18. Stichting RAVON, Nijmegen.

John Melis

Gorredijksterweg 26, 8411 KE Jubbega
johnmelis@chello.nl

Volg de WVOF op Facebook

www.facebook.com/WerkgroepVissenOnderzoekFriesland

Activiteitenkalender van de WVOF is te vinden op

www.ravon.nl

> RAVON Actief > Werkgroepen > Vissenonderzoek Friesland

Zin om mee te doen met de WVOF? Meld je aan op:

www.friesland.vissenatlas.nl

Zwartbekgrondel nu ook in Friesland

De Friese binnendijkse wateren waren tot het voorjaar van 2014 vrij van zwartbekgrondels. Nu deze soort de Friese wateren heeft bereikt is de Werkgroep VissenOnderzoek Friesland (WVOF) voornemens de verspreiding te volgen, en de effecten van de komst van deze exoot op de bestaande visbestanden, in het bijzonder de rivierdonderpad, te monitoren.

Voorkomen en ecologie

De zwartbekgrondel (*Neogobius melanostomus*) leeft in zout-, brak- en zoetwater. Van origine komt de soort voor in de Kaspische Zee, de Zee van Azov en de Zwarte Zee. Ze voeden zich voornamelijk met mollusken, maar ook ongewervelden en kleine visjes staan op het menu. Vrouwelijke zwartbekgrondels kunnen in het paaiseizoen herhaaldelijk (om de 20 dagen) eieren afzetten. De plakkerige eieren worden onder of tussen stenen, schelpen of waterplanten gelegd. De mannetjes bewaken het nest gedurende 28 dagen tot de eieren uitkomen en eten dan

Een cuvet met de, door de sportvissers, gevangen exoten waaronder 22 zwartbekgrondels en 1 Pontische stroomgrondel. (Foto: John Melis)

niet. De soort is relatief warmteminnend. In de winter, bij een watertemperatuur van 5-6 °C trekken de meeste vissen naar dieper water.

Herkenning

Zwartbekgrondels worden maximaal 25 centimeter groot. De borstvinnen zijn vergroeid tot een zuignap en de soort heeft twee rugvinnen. In het achterste deel van de voorste rugvin zit een zwarte vlek die wittig omzoomd is. In de paaitijd (april-september) krijgt het mannetje een compleet zwart lichaam.

Eerste waarnemingen in Nederland

De zwartbekgrondel is één van de nieuwe grondelsoorten die zich in Nederland hebben gevestigd (van Kessel *et al.*, 2013). De soort heeft een invasief karakter, dat wil zeggen dat ze zich zeer sterk uitbreidt (>400 stuks per 100 meter langs ondiepe oever) en hierdoor een mogelijke bedreiging voor de inheemse fauna vormt. Zwartbekgrondels zijn met ballastwater van schepen in Nederland terecht gekomen. Sinds het Main-Donaukanaal gereed is, is er rechtstreeks transport tussen het Ponto-Kaspische gebied en Nederland. In de havensteden Terneuzen, Rotterdam en Amsterdam heeft de soort zich massaal gevestigd. Nu trekt de vis via de rivieren naar het oosten en noorden van Nederland. De eerste waarneming in Nederland dateert van 15 december 2004. Er werden toen twee exemplaren in de Lek gevangen ter hoogte van Schoonhoven (Spikmans, 2013). In 2006 werd de soort gevangen in Capelle aan de IJssel, Krimpen aan de Lek en Amsterdam. In 2007 dook de soort op in Terneuzen. In de jaren daarna koloniseerde de soort het gehele Noordzeekanaal, de Lek tot Utrecht, de Neder-Rijn tot aan Wageningen en de Waal tot bij Nijmegen. Inmiddels zit de soort massaal in o.a. de IJssel, IJsselmeer (regio Amsterdam/Flevoland) en de Maas (Genep). Ook in allerlei kleinere wateren die in verbinding staan met de hierboven genoemde waterlopen verschijnt de soort. Op

Verspreiding zwartbekgrondel in Friesland sinds 2014. (Bron: NDFF / RAVON)

13 mei 2011 zijn de eerste juveniele zwartbekgrondels aangetroffen in het poldergebied ter hoogte van Tiel (Kranenbarg, 2011) waarmee werd aangetoond dat de soort niet alleen rivieren, maar ook poldersloten kan koloniseren.

De binnenkomst van de zwartbekgrondel in Friesland

In 2014 is de zwartbekgrondel voor het eerst in Friesland gemeld. De zwartbekgrondel was al langer bekend in het IJsselmeer, maar is nu het Prinses Margrietkanaal opgetrokken. De inmiddels bekende waarnemingen volgen de lijn van dit kanaal. En ook in Groningen is de soort eind 2014 in het aangrenzende Aduarddiep aangetroffen. In het Eemskanaal blijkt de zwartbekgrondel in 2013 al vermeld te zijn (Bron: vissenatlas.nl).

Na de eerste ontdekking in Friesland, een vangstmelding gemeld op mijnvismaat.nl, zijn enkele deelnemers van de WVOF het veld in gegaan en hebben de soort bevestigd: binnendijks bij Lemmer en Oudemirdum. De WVOF heeft met medewerking van Sportvisserij Friesland de wedstrijdvangsten bij Spannenburg (Prinses Margrietkanaal) gecheckt op zwartbekgrondel en hier werd een vangst van 22 zwartbekgrondels en 1 Pontische stroomgrondel (ook een nieuwe grondelsoort voor Friesland!) genoteerd (zie foto).

Actieplan zwartbekgrondel

Nu het werk voor de Friese vissenatlas klaar is, en de zwartbekgrondel net in de provincie is verschenen, gaat de WVOF de opmars en waar mogelijk de effecten van de zwartbekgrondel in Friesland volgen. Er zijn hiervoor momenteel twee doelen:

- Het monitoren van enkele bekende locaties van de rivieronderpad (*Cottus perifretum*), in relatie tot de komst van, en daarna het effect van, de zwartbekgrondel.
- Het volgen van de opmars van de zwartbekgrondel in Friesland, door middel van het bevissen van het Prinses Martgrietkanaal en aangrenzende grotere wateren en watergangen.

Oproep

Wil je je inzetten voor het onderzoek naar de zwartbekgrondel in Friesland, sluit je dan aan bij de WVOF. Mensen die interesse hebben om deel te nemen aan de velddagen van de WVOF zijn van harte welkom. De activiteiten beginnen in het voorjaar. Houdt hiervoor de activiteitenpagina op www.ravon.nl in de gaten. Op vissenatlas.nl zal de voortgang van het onderzoek zichtbaar zijn want alle vangsten worden ingevoerd in Telmee.nl.

Bregtje Kuik

Werkgroep VissenOnderzoek Friesland
Bregtje.k@gmail.com, 06-52357889